

~~5894~~

78

XCVI.

78

94-78

Насомакунов Омар 1906
с. Ат-Балчи
ул. Карла - Маркса

قوتورۇچۇدان.

بىر اەكى سوز.

تۇركۇستاندا ايماقتىق قرغز بىلم كەمەسىياسىنىن تابشیرۇۇ بویۇنچا مینا بۇ
«جووراپییانن باشقى دارسن» اورۇس تلىنەن تارجیما قیلنغان قازاقچادان قرغز
تلىنە قوتورۇلدۇ.

بىرنچى باسقچ ماكتەبتىن ءاۋچۇنچۇ، ءورتۇنچۇ بولۇمدورۇندو جووراپییانى
تۇركۇستان بىلم كەكەشىنىن ءتۇزوب چىغارغان «ءدۇنیو تانۇۇ پىراگراماسى»
(программа мироведения) بویۇنچا او قۇتۇغۇغا كەرەك اەلە. بۇل پىراگراماداغى
ماغلۇماتتار - قولدار كىرداغى مینا بۇ كىتەب مەنەن ءاۋچۇنچۇ، ءورتۇنچۇ بولۇمدورۇدو
اوقۇلۇب چىغۇغا تىیش اەلە.

بىر - اوق بۇل كىتەبتەگى دارس ماغلۇماتتارى، تۇركۇستان بىلم كەكەشىنىن
ءتۇزوب چىغارغان پىراگراماسىنداغى ... (комплексный метод) جولۇ مەنەن،
تىزىلەگەن. آن سەبەبى بۇل: جاڭى پىراگراماغا لایقتالب بۇل كۇنكو دەیرە
جووراپییا غلمىنىن باشقى دارسى ءاۋچۇن كىتەب، راسیياد جازلباغان (تۇركۇستاندىن
توسۇن بەرسن). قازاق قرغز بىلم كەمەسىياسى ءاوزۇنچو جازب چىغارۇۇ اور بولدى،
راسییدىن بور بورۇندا اول كىتەبتىن جازلبانن كۇتۇب تۇرۇ داغى قىین. نەگە
دەسەكەر: جەرلۇۇ قالقتن تلىندە، آن ایچىندە ءتوتون بزدن قرغز - قازاق تلىندە
جووراپییا كىتەبى جوقتۇغۇ، آز بولسودا، آر جل اەل آراسىندا ماكتەب آچىلب
بالدار اوقۇب جانات. اول ماكتەبتەردەگى مۇعاللەردەن، آیرىچا بالداردىن قولدورۇنا
قارماب اوقۇیتۇرغان جووراپییانن دارس كىتەبى جوق، اوشون ءاۋچۇن كۇتۇب
اولتۇرۇغا بولبودۇ، قانداى بولسودا جووراپییا دارستارىنان بىر كىتەب جازۇۇ
زارل بولدى. مینا اۇشۇ جاغن اەسكەرب، تۇركۇستان بىلم كەكەشى آزىرنىچا
جەرلۇۇ قالقتن تلىدرىنە گ. ایوانوقتۇن اەك سوتغۇ اوكىدولۇب، تۇزوتۇلۇب
چىغارلبانن جووراپییانن باشقى دارسى، كىتەبن قوتورۇغا ماقۇل تابتى.

بىر - اوق قولدون كەلكەنچە، قوتورغوندى، اوقۇتۇۇ هام اوقۇچۇلارغا تانىش
جاقن تۇرغان جەرلەرىنەن كەزى كەلگەن اورۇندا ماغلۇمات كىرۇنۇ الایق تابتى.
(اول ماغلۇمات كىتەبتىن ایچىندەگى سوزدو - دا، سۇروتتو رۇندودا بولسۇن)

دەلدى). شۇنى مەنەن ەبىز قولۇبۇزدان كەلگەن، ماغلۇماتتاردىن تابلانغاچا مينا بۇ كىتەبكە ەزىن - كوپۇن (قازاقستاندىن، تۇركۇستاندىن قازاغىنىن ھام قرغىزداردىن جەرلەرى تۇرادان) ماغلۇمات كىرگىزدىك.

قازاقستان، تۇركۇستان قازاغى ھام قرغىزجەرلەرى تۇراداغى ماغلۇماتتاردى:
1) سەمەنۇف دان، چايسكىدىن «راسىيان جالپى جوراپىياسىنىن 18 نچى كىتەبى («قازاق قالاسى») 19 نچى كىتەبى («تۇركۇستان» ماسالىكى) دىكىنەن، اوز كورۇشتون كىين تۇركۇستان، قازاقستان رىسبۇبلىكەلەرى اوكۇلۇب، مايدانغا چىققاندىن كىينكى بۇل رىسبۇبلىكەلەردىن چىك آراسىن، قونۇشۇنۇن تۇتۇمۇن، ەتۇرلۇ ماكەمەلەرىنىن (ساناتچى، كوز پۇلان، ايسكە سوھام كەزىت - جورنالداردان)، آلنغان قازاقچا اەسپول اۇۇلۇنۇن كىتەبىنىن قوتۇرۇلدى. قرغىزداردىن جەر جاينان تىگى اورۇنداردان آلىنپ ەبىز ەزىز كىرگىزدىك.

كىتەبتىن تىزىلىشى، اوقۇتۇۇ ەجونۇنو (مەتودىكەسى) كەلسەك، اەسپول اۇۇلۇنۇن جازغان كىتەبى اۇشۇ واقتىغا لايىق دەپ تابلانغان اىوانوقفۇن كىتەبىن اوزگورتىبى اودارلانغان كىتەب بولغوندىن، ەزىز جاڭى كىتەب جازا قويۇ مۇمكۇن بولوغوندىن، تاشكەندەگى قرغىز جاشنارىنن اۇيۇمۇ قازاق - قرغىز ەبىل كەمەسىياسىنىن تاشىرۇۇ بويۇنچا قرغىزچاغا قوتۇردۇق.

اوشون ەاۇچۇن، ماكتەبتە بۇل كىتەبتى قولدونۇپ بالدار اوقۇتا تۇرغان مۇعاللىملەرىبىزگە اەسكەرتىپ ەوتوبۇز: آ - كىتەبتەگى ماغلۇماتتاردى جازلانغاچا شىرا تازقاق اوقۇتا بەرىدى «كۇنىو تانۇۇ پىراگراممىسى» نىداغى قويۇلغان تارتىپ مەنەن اوقۇتۇ تىيش؛

ب - اەك مۇرۇن مۇعاللىملەر ەوزدورۇ كىتەبتى ابدان آيلاناسىن تۇشۇنۇپ آلب، بالدارغا تۇشۇنۇكتۇۇ بولور جاغن ائىغايلاپ آلب، ساباق بەرگەندە بالداردى قىزىقتىرىپ ائىكەمەسىياقتۇ سۇيلىگو كەرەك.

ت - ەمورتۇ كەلب قالغاندا كەرەكتۇۇ ماغلۇماتتاردى كىتەبتىن بالداردىن ەوزدورۇ اوقۇپ چىغۇلارىنا اقل بەرۇ كەرەك.

مۇرۇنغۇ «اەسكى مولدولورچو» بالدارغا قۇرۇلاى تۇشۇنەستەن جاتتانا بەرۇدەن ابدان ساقتانۇۇ كەرەك؛ ھام قۇرۇ جاتقا آلب چىغىب آسل تۇبۇن ائىداغان بالانى سەن جاقشى اەكەنسۇك دەگەندى قويۇ كەرەك. ائىكەننى قۇرۇ جاتتاغاندىن اەچ بايدا ەاونبوت، تۇشۇنۇۇ كەرەك. بالا اوقۇتا تۇرغان جاش آرستان آزاماتتارىبىز اۇشۇلاردى اەستەن چىغارباسقا تىيش.

اھكى كىتەبتىن ايچىندەگى جۇمشالب اوتۇرغان فان ءسوزدورۇنو (اۇلۇغاتتارغا) كەلسەك، بۇل واقتقا چاقتى قرغزچا باسما ءسوز جاغنى كەزت، جورنال بولبوغون سەبەبتۇو قرغز كەمەسىياسى قۇرۇلۇشۇ مەنەن جووراپىيا كىتەبتەرىنن ايچىندەگى آر ەبر زاتىن آتن تايندوغو كىرىشپ تەشكەندەگى مادانى، ماغارف جاشتار اۇبۇمۇنۇن باشقارۇچۇلارى بىرگە قرغزدن اوز تىلدە بولخونۇنچا آلب، آندان قالا قازاق ەبلم كەمەسىياسىنن قابىلداغاندارىنان اھك بولبوغونۇندا اورۇسچاداغى بەلسكىلۇو فان ءسوزدورۇ آلندى: ەبر — اوق بۇل آلنغان فان ءسوزدورۇبۇزۇو مۇعاللەلەرىبىزدن تالقۇسۇنا قويوبۇز، آدەگەندە اوقۇچۇلارغا جاتراق تۇيۇلار. بارا-بارا جۇكتۇ ءتوزوتۇ بارىبىزدن بورچۇبۇز؛ كەم - كەتىگن تاب اھكىنچى باستىرۇود قوشۇغا دەب اولتۇرابىز. اوشون ءاۇچۇن قرغز قالغىنن سەركەك آزاماتتارى ائغاستىر جەرلەرن تۇكشۇمولدوب كورسوتسو اھكىنچى باسلۇدا كىرگىزىلەت.

آل اھى املا تۇوراسىنا كەلسەك، قرغز ەبلم كەمەسىياسى آرزچا قالقتن اووزۇنان چىغىش ەوتو اھتىبارغا آلب جاڭى جىغا باشتاغان باسما ءسوزدورۇبۇزكو باشقاغا اھرىچىب اوزگورۇش كىرىب ايسەك كىين اوڭدو قىين بولوت، آنداندا بۇزباى قويۇب چەتىنەن تاجرىيا مەنەن آقرن - آقرن ءتوزوتۇنۇ ماقول تابى. آرنىچا قولدون كەلگەن بارىبىز اوشۇ.

اھشەنالى آراباى اۇلۇو.